

Motion till riksdagen 2021/22:2355

av **Christer Nylander (L)**

Makt

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om tillsättandet av en maktutredning och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Konstitutionsutskottet konstaterar i betänkande 2020/21:KU24 att 2014 års demokratiutredning Låt fler forma framtiden (SOU 2016:5) föreslår att en ny maktutredning tillsätts:

En maktutredning tillsätts för att sammanställa kunskap om hur maktförhållandena i det svenska samhället har förändrats sedan millenniumskiftet och för att analysera hur pågående samhällsförändringar kan påverka maktförhållandena på sikt.

(SOU 2016:5, sid 94.)

Konstitutionsutskottet avslår i samma betänkande motionsyrkande om att tillsätta en maktutredning (motion 2020/21:1427 av Christer Nylander (L)) med hänvisning till att demokratiutredningen bereds i Regeringskansliet.

Sedan behandlingen har behovet av en ny maktutredning blivit än tydligare och det finns all anledning att påskynda tillsättandet av en sådan.

Pandemin har slagit hårt mot många delar av samhället. Restriktioner för att minska smittspridning har införts. En särskild coronakommission (dir. 2020:74) kommer att utvärdera Sveriges agerande och hur det står sig gentemot andra länder.

Dess uppdrag svarar däremot inte mot behovet av en långsiktig analys av pandemins effekt på statsförvaltning och politik. Den svenska strategin byggde till exempel på stort personligt ansvar och hög tillit till samhällsinstitutioner. Hur detta påverkats av pandemin kan vara långsiktigt mycket avgörande för Sverige och för maktens fördelning i landet.

Mycket tyder på att den svenska strategin varit rimlig. Samtidigt måste man se att några av de restriktioner som införts drabbat verksamheter, möjligheter och rättigheter

som vi tar för givet i en demokrati. Den särskilda pandemilagen har vidare gett regeringen stora befogenheter i syfte att snabbt och effektivt kunna bekämpa pandemin.

Även om det finns behov av snabba effektiva åtgärder innebär naturligtvis också såväl pandemilagen som andra införda restriktioner en utmaning för en demokrati. En särskild fråga är naturligtvis om detta sänker tröskeln för att vid andra tillfälle införa restriktioner. Detta är ytterligare ett skäl att tillsätta en bred maktutredning.

År 1985 tillsatte dåvarande vice statsminister Ingvar Carlsson en utredning under ledning av statsvetaren Olof Petersson, vars syfte var att fördjupat analysera makt och inflytande inom olika områden i det svenska samhället. Maktutredningen presenterade 1990 sin slutrapport *Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:44). Utredningen bidrog, inte minst genom sina delrapporter, till en fördjupad diskussion om makten i Sverige, om internationaliseringens effekter och den enskilde medborgarens möjligheter att påverka sina levnadsvillkor.

Sedan Maktutredningen presenterades har det svenska samhället förändrats radikalt. Det gäller också ur ett maktperspektiv. Sverige har blivit medlem i Europeiska unionen, vilket förändrat beslutsordningen radikalt och även relationen mellan regering och riksdag. EU har i sin tur förändrats. Brexit och utvidgning har liksom finanskrisen, pandemin och flyktingkrisen i grunden förändrat samarbetet. Denna vertikala maktförskjutning märks också i andra sammanhang där nationalstaten generellt tenderar tappa makt till globala aktörer som Baselkommittén, G8, G20, WTO etcetera, men också till globalt agerande företag.

När förra maktutredningen gjordes fanns knappt internet i människors medvetande. Nu är det digitala nätet ett naturligt och allt viktigare inslag i arbetsliv, vardag och demokrati. De förbättrade kommunikationsmöjligheterna har både förbättrat och försvårat förutsättningarna för det fördjupande samtal som demokratin förutsätter. Risker för åsiktsbubblor, makten som finns i ägandet av data, algoritmers och sökmotorers inflytande över vårt agerande och mediers förändrade roll är exempel på hur nätet förändrat såväl vår enskilda vardag som samhällets maktstrukturer. De stora globala jättarna, såsom Google, Amazon, Apple och Facebooks digitala ställning är särskilt intressanta ur ett maktperspektiv. Den kanske viktigaste maktfrågan på längre sikt är vem som äger makt över den data och de digitala spår vi som individer ständigt lämnar efter oss. Ska data om vad den enskilde individen gör på nätet tillhöra företag, stat eller individen själv? Centralt för förståelsen av framtidens Sverige är naturligtvis också vad dessa globala aktörers dominerande inställning innebär för det svenska språket, svenskars berättelser och därmed makt och inflytande.

När beslut internationaliseras tenderar beslutsgången bli svårbegriplig, avpolitiserad och anonymiserad. Någon folklig internationell debatt finns i realiteten inte. Också på lokal nivå har förutsättningarna för det demokratiska samtalet förändrats när papperstidningens ställning försvagas samtidigt som lokala diskussionsforum vuxit fram på sociala medier. Med mediers svagare ställning har källkritik och medie- och informationskunskap växt i betydelse. Växer gör också medvetet falska nyheter och digitala påverkansaktioner som syftar till att underminera tilliten till samhällsinstitutioner och medier. I detta sammanhang kan också påminnas om skillnaden mellan hård makt och mjukt inflytande. I en global och digital värld finns stora möjligheter att påverka de berättelser som skapas, sprids, slår rot och påverkar vårt sätt att se på världen.

Regeringens makt över den politiska beredningsprocessen kan i många fall vara viktigare än dess finansmakt, men uppmärksamheten kring dessa beslut är mindre. Det gäller också utredningsväsendet. Kommer vi se en utveckling mot mer styrande direktiv

där frågan är hur snarare än breda självständiga utredningar med frågor som varför och vad?

I pandemins spår har också diskuterats maktbalansen mellan politik och förvaltning. Experter kunskap ska förvisso tas till vara, men en förskjutning av makt och ansvar från politik till förvaltning och expertis måste följas av reflektion. Vem bär och hur utkrävs ansvar om experter har fel, tycker olika, inte är förberedda för uppgiften, inte ser frågan ur ett helhetsperspektiv, gör missbedömningar och agerar felaktigt?

Den på sikt kanske allra mest ödesdigra frågan är den om det demokratiska systemet verkligen förmår leverera det ledarskap som behövs i en alltmer globaliserad och komplicerad värld. Det gäller också kommunala nivån. Den demografiska utvecklingen har demokratiska implikationer.

I en livskraftig demokrati behövs ett förtroendeingivande samtal om var den egentliga makten ligger eller är på väg. Utan denna diskussion får vi en missvisande verklighetsuppfattning, vilket i sig leder till att vi får svårare att göra rätt saker på rätt sätt och ytterst lösa rätt problem.

Frågor kring makt och maktens fördelning är centrala i en demokrati. Om det offentliga samtalet enbart riktas på dagspolitiken är risken uppenbar att man går miste om de samhällsförändringar som rör sig under ytan. Det behövs en fördjupad debatt om hur medborgarnas makt över politiken kan upprätthållas i en globaliserad värld och hur individens egenmakt kan stärkas.

Tack vare den förra stora maktutredningen frigjordes forskning som stimulerade det demokratiska samtalet och nya perspektiv påverkade det offentliga samtalet på djupet. Ett tydligt exempel är Yvonne Hirdmans delrapport Att lägga livet till rätta.

En ny maktutredning behövs. En sådan skulle ge ny kraft i den viktiga debatten om demokrati och maktfördelning i Sverige. En sådan utredning bör genomföras av en fristående aktör, t.ex. ett nätverk av universitet och högskolor. Regeringens roll bör därför vara att initiera en maktutredning och bidra till finansieringen. Genomförandet sker bäst med armlängds avstånd från regering och riksdagen. Detta bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

Christer Nylander (L)